

*Ярина Миколаївна Удаля,
аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ДОСТУП ДО ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. Становлення і розвиток інформаційного суспільства є характерною рисою ХХІ ст. Саме в інформаційному суспільстві стрімко розвиваються інформаційні і комунікаційні технології, створюються сприятливі умови для ефективного використання отриманої інформації у вирішенні найважливіших державних питань. Розвинені, демократичні країни, обравши шлях розвитку інформаційного суспільства, формують різні шляхи його побудови. Варто зазначити, що становлення інформаційного суспільства обумовлене не лише культурними, соціально-економічними і політичними відмінностями, а й правовими у поєднанні з інформаційно-технічним потенціалом окремих країн.

Право на інформацію є одним із найважливіших прав людини і громадянина. Повноцінна реалізація цього права та забезпечення вільного доступу до інформації має надзвичайно важливе суспільне значення, оскільки забезпечує не тільки формальну, а й реальну участь громадян у житті держави.

Роль інформаційного суспільства у правовій та політичній сферах полягає у тому, що свобода одержання і поширення інформації впливає на сам правовий та політичний процес, трансформація якого проявляється у зростанні участі та досягненні консенсусу між різними соціальними верствами населення [1, с. 66]. Активний розвиток інформаційного суспільства породжує новий виток правової та політичної культури з більш ширшою реалізацією основоположних прав та свобод кожного громадянина через електронні засоби комунікації. Це, зі свого боку, сприяє демократичним процесам і змінам всередині держави. Стають більшими можливості для прояву правової активності громадян, що одержують ширший доступ до нормативно-правових актів і мають можливість висловлення своєї точки зору через електронні носії інформації [2, с. 77].

Все більше дослідників демократії схиляються до думки, що стара форма побудови демократії та функціонування правової системи вже «не підходить» суспільству, де все більша кількість людей може отримувати все більше інформації з різноманітних соціальних і політичних питань через доступ до інформаційних технологій і за допомогою цих технологій формувати свою думку. Саме тому проблема становлення та розвитку інформаційного суспільства, «суспільства знань» є досить актуальною та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ідея інформаційного суспільства з'явилася у дослідженнях 60–70 рр. ХХ ст. Вперше термін «інформаційне суспільство» було використано у працях японських дослідників: М. Махлуп, Й. Масуда та Т. Сакайя. Концепція набула неабиякого розвитку у дослідженнях як американських, так і європейських теоретиків: А. Тоффлер, У. Дайзард, Ж. Елльоль, Г. Кан, М. Порат, які наголошували на ролі інформаційного розвитку суспільства як нового історичного етапу розвитку цивілізації. Інформаційне суспільство, в якому людина може накопичувати, розповсюджувати та отримувати інформацію, розглядали і вітчизняні вчені (В. Бебик, В. Цимбалюк, М. Вершинін, І. Головка та ін.). Питання правової поінформованості суспільства неодноразово були об'єктом наукових розвідок, зокрема: І. Арістової, І. Бачило, В. Гавловського, І. Жаровської, А. Копилова, А. Марущака, С. Талапіної, В. Тарасенко та ін.

Метою статті є дослідження правової інформованості суспільства як необхідної умови функціонування правової системи сучасної демократичної держави в умовах розвитку новітніх інформаційних технологій та запровадження електронного врядування.

Основні результати дослідження. Новітні інформаційні технології стали одним із найважливіших чинників, що впливають на розвиток суспільства. Становлення в Україні інформаційного суспільства неможливе без широкого використання в усіх сферах суспільного життя

нових інформаційних технологій, підвищення ролі інформаційних ресурсів у формі електронних даних, динамічного розвитку глобальної комп'ютерної мережі Інтернет та доступу до неї широкого кола користувачів.

Гарантоване Конституцією України право на інформацію стає дедалі важливішим елементом існування демократичного суспільства. Крім того, Рекомендація Ради Європи «Про захист даних і свободу інформації» встановлює, що інформаційні права, закріплені Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, повинні трактуватися максимально широко, враховуючи свободу пошуку інформації та обов'язок влади забезпечувати доступність інформації, що має суспільне значення [3]. Женевська декларація принципів інформаційного суспільства, зі свого боку, визначає, що «забезпечення кожному можливості мати доступ і робити внесок до інформації, ідей і знань є необхідним елементом відкритого для всіх інформаційного суспільства» (п. 24) [4].

Основним у цьому контексті женевським принципом, на який варто звернути увагу, є те, що інформація, яка є публічним надбанням, має бути легкодоступною для підтримки інформаційного суспільства і захищеною від незаконного присвоєння. Публічні установи, такі як бібліотеки й архіви, музеї, колекції культурних цінностей та інші суспільні пункти доступу відповідно до зазначених принципів слід зміцнювати для того, щоб сприяти збереженню документальних записів і вільному та рівноправному доступу до інформації [5, с. 36].

Умови, які визначають рівень правової поінформованості суспільства, безпосередньо пов'язані з удосконаленням діяльності держави на шляху побудови сучасного інформаційного простору, підвищення ефективності функціонування системи державних органів, що створюють законодавство, підтримують його в дієвому стані, а також інформують про зміст його приписів. Цілком очевидною є необхідність створення сучасної системи інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої, нормотворчої, правозастосовної діяльності, що, безперечно, позначиться на ефективності дії законодавства загалом, рівні усвідомлення його приписів членами суспільства.

Доступна в електронному вигляді правова інформація, що надходить від держави, сприяє розвитку її діалогу з громадянами, підвищує їхню правову поінформованість. Демократична держава як інструмент покликана сприяти інтересам суспільства, людей із впровадженням в органи державної влади інформаційних та телекомунікаційних технологій. Зі свого боку така держава отримує нові можливості для інформування своїх громадян, врахування їхньої громадської думки з головних питань, підвищення ефективності своєї роботи, відкритої інформаційної взаємодії з громадськістю тощо [6, с. 138].

Керуючись саме такими цінностями, протягом останніх декількох років державні та місцеві органи влади зарубіжних країн все частіше зверталися до прийняття концепції електронного урядування (система надання державних послуг громадянам та організаціям в електронній формі), яка «стосується надання інформації та послуг через Інтернет або інші цифрові засоби» [7, с. 16]. Типи послуг, пропоновані через мережу Інтернет, варіюються від надання інформації та онлайн-звітності до надання можливості реєстрації транспортних засобів, отримання ліцензії на полювання, заповнення бланків податкових декларацій, голосування тощо. Послугою, яка є найбільш широко доступною на урядових веб-сайтах, є публікація офіційної правової інформації.

Варто наголосити, що електронне урядування може мати позитивний ефект як для громадян, так і для державних органів влади. Воно може збільшити доступність урядової інформації та послуг, надавши такий доступ у будь-який час. Потенційний ефект від використання інформаційних технологій в урядовій діяльності досить суттєвий і пояснюється зарубіжними науковцями в різних контекстах: це може зробити діяльність і правління уряду більш ефективними та прозорими для громадськості [8; 9; 10]; електронне урядування може мати більш сприятливий вплив на громадян за допомогою комунікаційних можливостей і технологій, які працюють швидше та більш зручні для користувачів [11, с. 94]; представництво органів державної влади і місцевого самоврядування в мережі Інтернет знижує витрати на дистрибуцію для таких установ, усуває затримку між виготовленням, поширенням та доступом до офіційної правової інформації, дозволяє своєчасно оновлювати таку інформацію, а також робити це швидше, ніж традиційні методи поширення [12].

Інші дослідники теорії електронного урядування [13, с. 98] стверджують, що використання інформаційно-комунікаційних технологій може активізувати політичну взаємодію «між економічною, освітньою, географічною та культурною галузями», тому що, теоретично, мережа Інтернет може бути доступною для кожного члена суспільства.

Загалом варто наголосити на тому, що використання здобутків технологічного прогресу справляє позитивний вплив як на діяльність уряду, так і на процес підвищення довіри громадян до влади. Ми переконані, що, ті хто використовує урядові веб-сайти для отримання офіційної інформації чи певної державної послуги, з більшою ймовірністю формують позитивні переконання про здатність уряду вирішувати сучасні проблеми суспільства, розуміючи їх.

У більшості розвинених країн світу інформаційно-комунікаційні технології були визначені основним засобом модернізації урядової діяльності задля підвищення результативності, надання вільного доступу до офіційної правової інформації тощо.

Впровадження новітніх інформаційних технологій у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у процесі здійснення ними правотворчості, на нашу думку, обумовлене такими перевагами: забезпечення відкритості, прозорості й транспарентності органів державної влади та місцевого самоврядування; надання широкого доступу до правової інформації, можливості постійного користування нею, підтримання її в актуальному стані; економія часових і матеріальних ресурсів; підвищення рівня правової культури шляхом здійснення правової пропаганди за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій; поліпшення якості та ефективності надання доступу до правової інформації, здійснення офіційного оприлюднення і досягнення його мети; модернізація, дебюрократизація влади й наближення її до громадян; розвиток демократизації суспільства, наближення до світових стандартів надання доступу до інформації тощо. Зазначені переваги застосування органами державної влади та місцевого самоврядування інформаційних технологій будуть особливо відчутними у зв'язку зі швидкими темпами правотворчості в нашій державі.

Основними ж завданнями органів державної влади та місцевого самоврядування повинно стати налагодження механізму використання здобутків інформаційно-комунікаційних технологій як перспективного ресурсу для офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та доведення їх змісту до відома зацікавлених осіб. Зокрема, нині більшість органів державної влади та місцевого самоврядування мають надавати доступ до офіційних текстів нормативно-правових актів за допомогою використання інтернет-ресурсів, насамперед єдиного веб-сайту, призначеного для їх офіційного оприлюднення. Це – важливий механізм, який повинен стати пріоритетом у роботі органів державної влади.

Висновки. Таким чином, національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні повинна ґрунтуватися на засадах пріоритетності науково-технічного й інноваційного розвитку держави; формування необхідних для цього законодавчих і сприятливих економічних умов; всебічного розвитку загальнодоступної інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів і забезпечення повсюдного доступу до телекомунікаційних послуг та інформаційно-комунікаційних технологій; сприяння збільшенню різноманітності й кількості електронних послуг, забезпеченню створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів; поліпшення кадрового потенціалу; посилення мотивації щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій; широкого впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у науку, освіту, культуру, охорону здоров'я, охорону навколишнього середовища; гарантування інформаційної безпеки.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що пріоритетність науково-технічного та інноваційного розвитку поставила перед усіма органами державної влади та місцевого самоврядування нові вимоги, зокрема й стосовно процедури та підходів до оприлюднення офіційної правової інформації. Удосконалення цієї процедури в контексті вимог правової інформатизації потребує насамперед удосконалення координації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо створення нових елементів інформаційної інфраструктури, формування електронних інформаційних ресурсів, котрі необхідно використовувати з метою правової інформатизації суспільства, впровадження механізмів надання органами державної влади та місцевого самовря-

дування інформаційних послуг із використанням мережі Інтернет, залучення ідей та інвестицій з приватного сектору, який вже має безпосередній досвід у цьому напрямі.

На наше переконання, всі ці основні елементи неможливо повноцінно реалізувати за відсутності пропагування переваг побудови відкритого інформаційно-правового суспільства – від використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій вразливими верствами населення до створення новітніх знань і конкурентоспроможних технологій.

Використані джерела

1. Головка І. Особливості становлення інформаційного суспільства в умовах процесу демократизації / І. Головка // Сучасне суспільство. – 2016. – Вип. 2 (12). – С. 65–73.
2. Митко А. Україна й інформаційна демократія: новий вимір політики / А. Митко // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – К., 2014. – № 26. – С. 77–83.
3. Parliamentary Assembly. Recommendation 1037 (1986) on Data Protection and Freedom of Information [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta86/EREC1037.htm>.
4. Женецька декларація принципів Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства, Женева 2003. – Туніс, 2005.
5. Марущак А. Використання новітніх інформаційних технологій для доступу до інформації: питання правового регулювання / А. Марущак // Правова інформатика. – 2007. – № 2 (14). – С. 35–41.
6. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика : навч. посіб. для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – 2-ге вид., стер. – К., 2008. – 663 с. С. 137–140.
7. West D. M. E government and the transformation of service delivery and citizen attitudes / D. M. West // Public Administration Review. – 2004. – № 64 (1). – P. 15–27.
8. Reinventing local governments and the e-government initiative / A. T. K. Ho // Public Administration Review. – 2002. – № 62 (4). – P. 434–444.
9. Norris P. Critical citizens: Global support for democratic governance / P. Norris. – Oxford : Oxford University Press, 1999.
10. West D. M. State and federal e-government in the United States, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.insidepolitics.org/>.
11. Thomas J. C. The new face of government: Citizen-initiated contacts in the era of e-government / J. C. Thomas, G. Streib // Journal of Public Administration Research and Theory. – 2003. – № 13 (1). – P. 83–102.
12. Pardo T. A. Realizing the promise of digital government: It's more than building / T. A. Pardo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ctg.albany.edu/publications/journals/realizing_the_promise
13. Jaeger P. T. Social information behavior and the democratic process: Information poverty, normative behavior, and electronic government in the United States / P. T. Jaeger, K. M. Thompson // Library and Information Science Research. – 2004. – № 26 (1). – P. 94–107.

Удала Я. М. Доступ до правової інформації: погляд крізь призму новітніх інформаційних технологій

Статтю присвячено дослідженню питання доступу до правової інформації в контексті розвитку новітніх інформаційних технологій та запровадження електронного урядування. Розглядається поняття правової поінформованості суспільства як необхідної умови функціонування правової системи сучасної демократичної держави. Аналізуються основні ідеї концепції електронного урядування. Визначаються переваги та перспективи впровадження новітніх інформаційних технологій у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у процесі здійснення ними правотворчості.

Ключові слова: інформаційне суспільство, правова інформація, новітні інформаційні технології, електронне урядування.

Udala Y. Access to legal information: a view through the prism of the latest information technologies

The article is devoted to the study of access to legal information in the context of the development of the latest information technologies and the launch of e-government. The concept of legal awareness of society is considered as a necessary condition for the functioning of the legal system in a modern democratic state. The key ideas of the e-governance concept are analyzed. The advantages and perspectives of implementation of the newest information technologies in the state and local authority's lawmaking process are determined.

Establishment and development of the information society is an inherent feature of the XXI century. Information and communication technologies are rapidly developing in the information society, and are advantageous conditions for effective use of the obtained information in solving the most important state issues.

The right to information is one of the most important human and citizen rights. The full implementation of this right and ensuring free access to information is of the highest importance to the public since it provides not only formal but the real participation of citizens in the life of the state.

The role of the information society in the legal and political areas is to provide freedom in receiving and distributing the information, which has an impact on the legal and political processes. The evidence of the transformation of the above processes is growth of participation and consensus found among different social groups of the population.

The active development of the information society generates a new round of legal and political culture with a wider implementation of the fundamental rights of every citizen through electronic means of communication. This, in turn, promotes democratic processes and metamorphosis within the state. More opportunities emerge for the legal activity

of citizens who have wider access to legal documents and regulations and have the possibility to express their point of view through electronic media.

An increasing number of democracy researchers tend to believe that the old form of building democracy and the functioning of the legal system is no longer «suitable» for a society where more and more people can receive more information on different social and political issues through access to information technologies. Through these technologies, citizens shape their opinions on a variety of issues. That is why the problem of the establishment and development of the information society, «knowledge society» is quite relevant and requires further research.

Key words: information society, legal information, modern information technologies, e-government.

УДК 340.1

*Олександр Володимирович Хоменко,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВА, СЕМАНТИЧНА ВИВАЖЕНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ОБІЗНАНОСТІ В ПРАВІ

Постановка проблеми. Сучасне право є таким, що вчасно повинне реагувати на всі виклики нашого життя. Одна з проблематик, яка обговорюється під час визнання ефективності, дієвості, конструктиву права, пов'язана з семантичною виваженістю правових норм, а отже, з «сутнісним» навантаженням категорії «дефініція».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вимога семантичної виваженості права виникла ще за часів Стародавнього Риму. Ця проблема стосується дефініціарного насичення права, тобто дефініцій, визначень, терміно-понять, правопізнавальних конструкцій, про що неодноразово йшлося ще від часів Аристотеля, Полібія, Дж. Локка, Р. Декарта. У сучасну добу проблема тлумачення широко висвітлюється у підручниках з теорії держави і права, проте, на жаль, менше здобула свого доктринального вивчення. Серед окремих праць хотілося б передусім звернути увагу на наукове видання «Законодавча дефініція: логіко-гносеологічні, політико-юридичні, морально-психологічні і практичні проблеми» (колектив авторів), а також працю Т. Подорожної «Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції».

Мета статті – розглянути сутнісні ознаки категорії «дефініція».

Основні результати дослідження. У сучасній юридичній літературі неодноразово порушувалася і порушується проблема семантичної виваженості права. Давно обговорені у межах наукової дискусії проблематики дефініційної (понятійної) визначеності. Зрозумілі позиції вчених і практиків щодо законодавчих та доктринальних дефініцій. Утім, як нам видається, ця проблематика дуже важлива не тільки для представників доктрини чи практичного фахового осередку. Вона є вельми важливою також для пересічних громадян. Сьогодні великого значення набуває необхідність обізнаності в праві. Без належних дефініцій ця проблема не набуде практичного висвітлення.

Немає необхідності вкотре доводити, що якість нашого життя в той чи інший спосіб залежить від якості законодавства. Кожного дня представники і юридичної доктрини, і юридичної практики «ламають списи» в боротьбі за «законодавчу досконалість». Зрозуміло, втім, що яким би не був рівень (хай навіть найвищим) прийнятої норми, «оволодіння» нею, можливість користуватися, розуміючи всю палітру наданих та гарантованих прав і свобод, залежить безпосередньо від такого явища, як обізнаність у праві.

Отже, структурно «обізнаність у праві» полягає в можливості ретельно ознайомитися, вивчити правові норми, тобто оволодіти тими знаннями в необхідному обсязі і на необхідному (для захисту прав, свобод і законних інтересів) рівні.

Вивчення норм права передбачає багато різних складових, аспектів доктрини і практики як правотворчості, так і правореалізації. Безумовно, таке вивчення передбачає як інструментальні, так і сутнісні складові. Правотворчість – це специфічна діяльність, суб'єкти якої не можуть діяти без певних правил і вимог. Сукупність цих правил і утворює техніку правотворчості. Правила